

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.57

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ

Гапоненко Л.В.,
к.ю.н., доцент кафедри теорії права і держави
Національний університет ДПС України

У статті подано визначення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, нормативна основа та форми його здійснення, визначені проблеми реалізації громадянами свого права на участь в управлінні державними справами та вироблені науково обґрунтовані шляхи їх подолання та пропозиції щодо подальшого розвитку даної форми громадської участі в управлінні. Громадський контроль впроваджується для подолання в країні адміністративно-бюрократичної державності, ефективності діяльності органів виконавчої влади, забезпечення сталого розвитку, інтеграції України в європейські та світові структури.

Ключові слова: громадянське суспільство, державна політика, громадський контроль, антидискримінаційна експертиза, громадська експертиза.

Гапоненко Л.В. / ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ: СУЩНОСТЬ И МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ / Национальный университет ГНС Украины, Украина

В статье дано определение общественного контроля за деятельностью органов исполнительной власти, нормативная основа и формы его осуществления, очерчены определенные проблемы реализации гражданами своего права на участие в управлении государственными делами и выработаны научно обоснованные пути их преодоления и предложения по дальнейшему развитию данной формы общественного участия в управлении. Общественный контроль внедряется для преодоления в стране административно-бюрократической государственности, эффективности деятельности органов исполнительной власти, обеспечения устойчивого развития, интеграции Украины в европейские и мировые структуры.

Ключевые слова: гражданское общество, государственная политика, общественный контроль, антидискриминационная экспертиза, общественная экспертиза.

Gaponenko L.V. / PUBLIC CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF EXECUTIVE POWER: THE NATURE AND MECHANISM OF IMPLEMENTATION / National University of the State Tax Service of Ukraine, Ukraine

Modern Ukrainian society requires transformation of relations with the government with the creation of new forms of public influence on the public-management processes and therefore activation of their participation in social and political life of society. The article clarified the nature of public control as a powerful means of protecting citizens' rights. Public control ensures the efficiency of the public authorities, supports power-community relations in a state of stability and balance. The article formed the term public control over the executive bodies, regulatory framework and forms of its implementation by the problem of realization by citizens of their right to participate in public affairs and developed evidence-based ways to overcome them and proposals for the further development of this form of public participation in governance. The logical is to increase the political participation of citizens and civil society, demonstrating their desire to have a legitimate mechanisms for protecting their rights and freedoms, the impact of the actions of public authorities, the prosecution of officials who use power to enrich, not to meet social needs. Implementation of the principles of open government, accountability of government to the public, accountability to citizens and accountability of public authorities and their officials in their activity occurs in connection with the establishment of high level relevant requirements of Ukrainian society to address the country's administrative-bureaucratic state, providing a State social harmony, social peace, development and stability of Ukraine's integration into European and world structures.

Key words: civil society, public policy, public control, anti-discrimination expertise, public examination.

Вступ. Революція Гідності, що відбулась в Україні, сприяла активізації громадянського суспільства та засвідчила посилення його ролі у розбудові правової держави. Згідно зі статтею 38 Конституції України «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами...» [1]. Значна кількість громадських активістів виявили бажання контролювати владу, але виявилось, що існуючі механізми громадського контролю не завжди дозволяють запровадити зміни у діяльності державних органів. Сьогодні Україна бореться за власний суверенітет і територіальну цілісність, що ускладнюється економічною кризою, тому важливим є об'єднання зусиль органів виконавчої влади та громадянського суспільства для взаємної відповідальності за розвиток держави.

Логічним є підвищення політичної активності громадян та інститутів громадянського суспільства, що демонструє їхні прагнення мати легітимні механізми захисту своїх прав і свобод, впливу на дії органів державної влади. Про зрілість українського суспільства свідчить потужна самоорганізація громадян: волонтерський, благодійницький, добровольчий рухи, що демонструють реальні

результати в тих питаннях, які частково вирішуються органами державної влади. Це вимагає впровадження принципу підконтрольності громадськості діяльності органів виконавчої влади [2].

Серед науковців, які досліджували питання громадського контролю, можна назвати таких дослідників, як: О. Андрійко, В. Бакуменко, М. Заріцький, А. Крупник, В. Малиновський, Б. Паршин, А. Тороп, Т. Наливайко, О. Полтораков, В. Латишева та інші. Різні напрями здійснення громадського контролю розробляли у своїх працях О. Білоусов, С. Братель, В. Брудний, В. Гарашук, С. Денисюк, А. Заєць, М. Козюбра, А. Комзюк, Орловський, О. Поколюдна, С. Тимченко, О. Федоровська та ін.

Постановка завдання. Метою цієї статті є з'ясування природи громадського контролю та вироблення науково обґрунтованих пропозицій його розвитку задля підвищення ефективності діяльності органів державної виконавчої влади. Досягнення вказаної мети забезпечується через з'ясування форм і методів громадського контролю, аналіз його нормативно-правової бази та визначення найбільш ефективних механізмів його здійснення.

Основна частина. Характерною умовою запобігання порушенням у сфері державного управління та ефективності державної політики за допомогою засобів суспільного впливу є можливість громадян здійснювати громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади.

Громадський контроль розглядають як вид соціального контролю; інструмент громадської діяльності; певну організаційно оформлену діяльність тощо. Зокрема, А. Крупник розглядає громадський контроль як інструмент громадської оцінки ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань [3]; О. Полтораков визначає його як систему відносин громадянського суспільства та державою, яка ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам («третьому сектору» та ЗМІ) [4].

Виходячи з аналізу теоретичних положень громадського контролю пропонуємо власне визначення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади як функцію громадянського суспільства, яка полягає в запобіганні порушенням, перевірці та оцінці виконання підконтрольними об'єктами завдань держави та в інших не заборонених законодавством формах з метою розвитку громадянського суспільства, захисту прав та свобод людини і громадянина, забезпечення законності та ефективності в діяльності органів виконавчої влади.

За матеріалами дослідження, проведеного соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (2008 р.), на запитання «Якою мірою дії влади повинні бути підконтрольні громадськості, суспільству?» найбільший відсоток опитаних (35, 0 %) відповіли «Всі, крім тих, що стосуються сфери безпеки і становлять державну таємницю»; а на запитання «Чи повинні прості громадяни мати реальний вплив на прийняття державних рішень?» 41, 0 % громадян відповіли «Повинні мати вплив всі громадяни, яких це стосується».

Зараз не має чинного закону, який би визначав сутність та механізм здійснення громадського контролю, але є декілька законопроектів, предметом яких є громадський контроль. Фактично кожен із них передбачає спільні форми його здійснення, а саме: доступ до інформації про діяльність підконтрольного суб'єкта; контроль за дотриманням органами виконавчої влади чинного законодавства та державних програм суспільного розвитку, державної дисципліни при прийнятті рішень чи вчиненні дій; участь у нормотворчому процесі; робота у консультативно-дорадчих органах; подання звернень та запитів; проведення громадської експертизи, моніторингу та оцінки; подання позовів до суду при виявленні порушень законодавства.

Суб'єктами громадського контролю є громадські об'єднання, професійні спілки, молодіжні та інші громадські організації, органи самоорганізації населення, трудові колективи, збори громадян за місцем проживання, а також окремі громадяни.

Створення механізмів реалізації участі громадськості в діяльності органів виконавчої влади починається з права кожного на доступ до публічної інформації. Законом України «Про доступ до публічної інформації» передбачено право фізичних та юридичних осіб, об'єднань громадян на отримання інформації щодо діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших юридичних осіб бюджетного фінансування та суб'єктів господарювання шляхом її оприлюднення, запити на отримання необхідної інформації та громадського контролю за забезпеченням даного права тощо [5].

Впровадження Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки дасть можливість забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності суспільства і людини щодо реалізації їх права на участь

в управлінні державними справами, а саме: підвищити рівень захисту прав і свобод людини та її добробуту, ефективність державного управління, продуктивність праці у всіх сферах, поглибити запровадження нормативно-правових засад інформаційного суспільства, активізувати участь громадян в управлінні державою, сприяти розвитку демократії [6].

На виконання даного Закону прийнято розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні», згідно з яким вводиться навіть термін «електронна демократія», під якою розуміють форму суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [7]. Реалізація Стратегії (2013-2020 рр.) спрямована на підвищення якості надання адміністративних послуг в електронній формі, активності громадян у реалізації державної політики, здійснення контролю за діяльністю державних органів. Висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні визначено Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації». [8]. Сприяють побудові інформаційного суспільства комітет ВРУ з питань свободи слова та інформаційної політики і міністерство інформаційної політики.

Наступним етапом, на якому громадяни можуть вплинути на рішення органу виконавчої влади, є етап консультацій із громадськістю, результати яких враховуються органом виконавчої влади в подальшій його роботі.

Нормативною основою, у разі прийняття рішення громадською організацією або їх об'єднанням долучитись до процесу розробки підзаконного акта органу виконавчої влади, участі громадськості у реалізації державних рішень є Постанова Кабінету Міністрів України № 996 від 03.11.2010 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Передбачається дві форми консультації з громадськістю: публічне громадське обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Публічне громадське обговорення проходить у формі конференцій, форумів, круглих столів, зустрічей, з громадськістю, інтернет-конференцій та ін. Щодо другої форми консультацій із громадськістю, то вивчення громадської думки здійснюється шляхом проведення соціологічних досліджень, створення «гарячих ліній», збору відгуків у ЗМІ, опрацювання звернень громадян [9]. З матеріалів аналітичної довідки за результатами проведення оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямом «робота з громадськістю» за показниками «проведення консультацій з громадськістю» органами виконавчої влади протягом I – III кварталів 2013 року проконсультували громадян: міністерства та місцеві органи виконавчої влади (понад 80 заходів протягом трьох кварталів) – 11 (Міндоходів, Мінсоцполітики, МОН); інші центральні органи виконавчої влади (понад 20 заходів протягом трьох кварталів) – 13. Разом із цим 7 органів виконавчої влади протягом трьох кварталів 2013 року провели 4 і менше консультацій. 4 органи не провели жодної консультації: ДМС, Держекоінвестагентство, Держрезерв, Держфінінспекція.

Ініціювати проведення консультацій із громадськістю, не включених до орієнтовного плану, можуть також громадські ради. Громадська рада є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом при центральних та місцевих органах виконавчої влади, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики [9]. Рішення громадської ради

мають рекомендаційний характер і є обов'язковими для розгляду органом, при якому вона діє. З матеріалів аналітичної довідки за результатами проведення оцінки діяльності 101 органу виконавчої влади за напрямом «робота з громадськістю» за показниками «взаємодія з громадською радою» відповідно до критеріїв оцінки можливо отримати максимально 9 балів. 22 органи виконавчої влади забезпечують взаємодію з громадською радою на високому рівні (7–8 балів), 67 органів – на середньому рівні (4–6 балів). Разом із тим нижче середнього рівня (3 бали) за відповідним показником оцінена робота Мінпромполітики (Агентства держмайна), Мін'юсту, Державіаслужби, ДВС, ДМС, Держрезерву, Держфінінспекції.

Громадська рада утворюється у складі представників громадських, релігійних, благодійних організацій, професійних спілок, недержавних ЗМІ та інших невідприємницьких легалізованих установ. Представники у громадській раді подають пропозиції щодо підготовки проектів нормативно-правових актів у відповідному органі виконавчої влади; аналізують інформацію за наслідками консультацій з громадськістю; перевіряють стан її врахування у рішеннях та діях органу; звітують перед громадськістю, а також мають право проводити громадську експертизу та громадську антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів.

Громадська експертиза надає можливість доступу до інформації та процесу ухвалення рішень; впливу на державну політику та дії чиновників; обов'язковості реакції влади на пропозиції громадськості; підвищення авторитету серед влади та громадськості; вищий фаховий рівень власної організації виконавчої влади [10]. Антидискримінаційна експертиза проводиться з метою виявлення у проектах актів положень, які містять ознаки дискримінації та надання пропозицій щодо їх усунення [11].

Дискримінацією визначається обмеження у визнанні, реалізації, користуванні правами і свободами особи за ознаками раси, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, віку та іншими статусами. Повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації наділені і фізичні особи та громадські організації [12], які мають право брати участь у розробленні рішень державних органів щодо запобігання та протидії дискримінації; делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів з питань запобігання та протидії дискримінації у разі їх утворення; проводити моніторинг з питань запобігання та протидії дискримінації; представляти в судах інтереси осіб та/або груп осіб, стосовно яких застосовано дискримінацію; проводити громадську антидискримінаційну експертизу проектів нормативно-правових актів.

На урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада» громадяни можуть ознайомитись з експертними пропозиціями за результатами громадських експертиз у проведених органах виконавчої влади та іншою інформацією, що стосується правової основи та практики консультацій з громадськістю, діяльності громадських рад, та взяти участь в обговоренні проектів нормативно-правових актів органів виконавчої влади. Зокрема, у 2015 році на обговорення були винесені такі проекти актів: Проект постанови Кабінету Міністрів про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад з урахуванням вимог Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства); Проект наказу Мінфіну «Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації особистого прийому громадян у Державній фіскальній службі України та її територіальних органах» (Державна фіскальна служба); Проект програми для проведення зовнішнього незалежного оцінювання у 2016 році (Міністерство освіти і науки); проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про

Суспільне телебачення і радіомовлення України» (Державний комітет телебачення та радіомовлення) та інші.

Необхідно також використовувати практику зарубіжних країн у сфері залучення громадських інституцій до нормотворчого процесу. У США на рівні закону – прийнятого 1946 р. Акта про адміністративні процедури – закріплено обов'язки адміністрації із залучення громадськості до розробки нормативних актів управління. Після обов'язкової публікації повідомлення про намір прийняти нормативно-правовий акт усі зацікавлені особи (асоціації підприємців, громадські і профспілкові організації та й окремі громадяни), можуть надіслати до суб'єкта нормотворення свої пропозиції щодо доцільності та змісту, а публікація їх остаточного варіанта супроводжується детальним поясненням причин їх прийняття, роз'ясненням акта, надсиланням листа в усі підприємства чи організації, яких він стосується.

На жаль, попри потужну нормативну базу щодо участі громадянського суспільства в управлінні державними справами, у здійсненні громадського контролю є певні проблеми переважно практичного характеру.

Навіть в Указі Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24.03.2012 визначаються проблеми у розвитку громадянського суспільства: непрозорість та бюрократизованість діяльності органів виконавчої влади; недосконалість чинного законодавства; механізми участі громадськості у здійсненні державної політики належним чином не реалізуються; податкове навантаження не стимулює діяльність і розвиток інститутів громадянського суспільства; немає доступу до державної фінансової підтримки та вітчизняної благодійної підтримки; потенціал інститутів громадянського суспільства щодо надання соціальних послуг населенню не використовується; діяльність інститутів громадянського суспільства характеризується недостатнім рівнем їх інституційної, фінансової та кадрової спроможності; низький рівень суспільно значущої добровільної активності громадян [13].

До озвучених проблем з проведеного нами дослідження можемо додати такі: нерозуміння необхідності громадського контролю посадовими особами, що призводить до загального небажання погодитися на первинність інтересів громадянського суспільства; всупереч наявності достатньої кількості нормативних актів, що визначають право громадян на інформацію, констатуємо, що несистемною є політика інформування суспільства та забезпечення доступу до інформації щодо здійснення державної політики, роз'яснення нормативно-правових можливостей забезпечення їхніх прав; переважно закритий тип прийняття державних рішень, які становлять для суспільства першочерговий інтерес, відсутність практики притягнення до відповідальності представників органів влади за небезпечні для держави та громадян рішення і дії; формалізовані відповіді на інформаційні запити громадян, надання недостовірної, неповної інформації або безпідставних відмов (особливо у сферах з підвищеним рівнем корупції); неповним є виконання вимог посадовими особами при персональному звітуванні та у звітах виконавчих органів; невиспаний механізм врахування органами влади пропозицій, результатів громадських експертиз, громадської думки; відсутність юридичної відповідальності за їх неврахування; брак професійних кадрів, фінансових та організаційних ресурсів громадського сектору та відсутність державної політики для вирішення проблеми.

Для подолання озвучених проблем можемо зробити такі **висновки та пропозиції**:

1. Громадський контроль застосовується як чинник розвитку громадянського суспільства; форма участі громадян в управлінні державними справами; засіб узгодження дій органів виконавчої влади із суспільними потребами для підвищення ефективності їх діяльності.

2. Аналіз чинного законодавства для впровадження громадського контролю дозволяє зробити висновок про недостатню розробленість його теоретичних основ та, відповідно, закріплення у нормах права. На цій підставі пропонуємо доповнити ст. 38 Конституції України такою частиною: «Громадяни України та їх об'єднання мають право здійснювати громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, держаних та комунальних підприємств, установ, організацій. Форми й порядок здійснення громадського контролю встановлюється законом». Вважаємо за необхідне прийняти також спеціальний закон про громадський контроль та привести національне законодавство про діяльність інститутів громадянського суспільства у відповідність до європейських стандартів.

3. Інформування громадян про їхні права, зокрема про можливість проведення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, може стати першим важливим кроком до реальної участі громадянської. Отримуючи інформацію, люди вже можуть краще оцінювати альтернативи і надавати пропозиції (через телефони довіри, громадського телебачення, аудіо- і відео спостереження за діяльністю органів державної влади).

4. Пропонуємо громадський контроль за діяльністю органів виконавчої влади розглядати як функцію громадянського суспільства, яка полягає у запобіганні порушенням, перевірці та оцінці виконання підконтрольними об'єктами завдань держави та в інших не заборонених законодавством формах з метою розвитку громадянського суспільства, захисту прав та свобод людини і громадянина, забезпечення законності та ефективності в діяльності органів виконавчої влади.

5. Основними формами здійснення громадського контролю є: доступ до інформації про діяльність підконтрольного суб'єкта; контроль за дотриманням органами виконавчої влади чинного законодавства та державних програм суспільного розвитку, державної дисципліни при прийнятті рішень чи вчиненні відповідних дій; участь у нормотворчому процесі; робота у консультативно-дорадчих органах; подання звернень та запитів; проведення громадської експертизи, антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів, громадського моніторингу та оцінки; подання позовів до суду у разі виявлення порушень чинного законодавства; звітування представників органів державної влади перед громадськістю; електронне урядування та електронна демократія. Можуть використовуватись додаткові форми громадського контролю: функціонування громадського телебачення; зобов'язання декларування доходів та витрат посадових осіб органів державної влади та їх оприлюднення; проведення соціологічних досліджень; відеозапис офіційної взаємодії органів державної влади з громадянами і доступність таких записів для громадського контролю, право громадян на ознайомлення з документами органів державної влади,

що не становлять державної таємниці; допомога громадянам при взаємодії з органами виконавчої влади та інші.

6. Напрямами подальшого розвитку громадського контролю має бути розширення його форм і методів, відпрацювання механізму його здійснення та притягнення до відповідальності винних підконтрольних об'єктів (зокрема, передбачити конкретну відповідальність за неврахування, нереалізацію органами виконавчої влади результатів громадської експертизи. Адаже зараз у громадян є лише можливість у загальному порядку звертатися до органів суду, прокуратури чи вищестоящих органів виконавчої влади зі скаргою на порушення прав, дії чи бездіяльність посадової особи).

7. Необхідно забезпечити виконання органами державної виконавчої влади взятих на себе зобов'язань нормативного характеру у сприянні участі громадян у управлінні державними справами, проведенні громадського контролю тощо. Це, зокрема, забезпечення безперешкодного доступу громадянської до публічної інформації, розроблення із залученням представників громадської антикорупційних регіональних програм, підготовка та подання в установленому порядку КМУ таких проектів Законів України, що є першочерговими для приведення національної правової бази у відповідність до європейського законодавства (згідно з Планом дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014–2015 роках); а також залучення громадянської до формування, моніторингу та реалізації антикорупційної політики, утворення та забезпечення діяльності робочих груп за участю громадянської з метою моніторингу реалізації Закону «Про запобігання корупції», затвердження спільного з громадськістю меморандуму щодо принципів партнерства у сфері антикорупційної політики та забезпечення його виконання (згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки»)

8. Для зміцнення громадського контролю необхідне кількісне та якісне зростання громадських організацій, підвищення їхньої компетентності, інституційної і ресурсної спроможності, покращення комунікацій, пошук і використання нових технологій контролю, вдосконалення спільних дій, підвищення професійного рівня самих громадських контролерів.

Отже, державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні має бути спрямована на використання його можливостей, зокрема, щодо забезпечення відносин партнерства між владою та інститутами громадянського суспільства, створення умов для безпосереднього залучення до підготовки об'єктивних та дієвих управлінських рішень заінтересованих суспільних груп, що сприятиме подоланню в країні адміністративно-бюрократичної державності, забезпеченню в державі суспільної злагоди, стабільності, інтеграції України у європейські та світові структури тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: прийнята на 5 сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. – К.: Просвіта, 1996. – 80 с.
2. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014–2015 роках : Розпорядження КМУ від 26.11.2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
3. Крупник А. С. Громадський контроль : сутність та механізми здійснення [Електронний ресурс] / А. С. Крупник // Теоретичні та прикладні питання державотворення. Он-лайн збірник наук. праць ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. – Вип. № 1 – 2007. – Режим доступу: novyistryi.at.ua
4. Полтораков О. Громадський контроль над «силовими» структурами в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О. Полтораков // Національний інститут проблем міжнародної безпеки. Публікації. – Режим доступу: www.niisr.org.ua
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 / Відомості Верховної Ради України. - № 32. – 2011.
6. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 // Відомості Верховної Ради України. - № 12. – 2007.
7. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні. Розпорядження КМУ від 15 травня 2013 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua
8. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23.09.1997// Відомості Верховної Ради України. - № 49. – 1997.
9. Про забезпечення участі громадянської у формуванні та реалізації державної політики : Постанова КМУ від 03.11.2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua

10. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова КМУ від 05.11.2008 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
11. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 // Відомості Верховної Ради України. - № 32. - 2013.
12. Питання проведення антидискримінаційної експертизи та громадської антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів : Постанова КМУ від 30.01.2013 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
13. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації : Указ Президента України від 24.03.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua

УДК 342.3

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ПРОДУКТ ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Забокрицький І.І.,
к. ю. н., асистент кафедри конституційного та міжнародного права
ННІ права та психології
Національний університет «Львівська політехніка»

Статтю присвячено історичним аспектам конституціоналізму як продукту західної цивілізації від моменту зародження перших конституційних ідей (Стародавня Греція та Рим) через середньовіччя, епоху Просвітництва та до модерної історії. Аналізуються основні моменти формування конституціоналізму в рамках «західних» цивілізаційних та правових умов.

Ключові слова: конституціоналізм, західна цивілізація, верховенство права, історія конституціоналізму, конституційні ідеї.

Забокрицкий И.И. / КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ КАК ПРОДУКТ ЗАПАДНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ / Национальный университет «Львовская политехника», Украина

Статья посвящена историческим аспектам конституционализма как продукта западной цивилизации с момента зарождения первых конституционных идей (Древняя Греция и Рим) через средневековье, эпоху Просвещения и к современной истории. Анализируются основные моменты формирования конституционализма в рамках «западных» цивилизационных и правовых условий.

Ключевые слова: конституционализм, западная цивилизация, верховенство права, история конституционализма конституционные идеи.

Zabokrytskyi I.I. / CONSTITUTIONALISM AS A PRODUCT OF WESTERN CIVILIZATION: HISTORICAL ASPECTS / Lviv Polytechnic National University, Ukraine

The article is devoted to the historical aspects of constitutionalism as a product of Western civilization from the inception of the first constitutional ideas (ancient Greece and Rome), through the Middle Ages, the Enlightenment and the modern history. The formation of constitutionalism in the "western" civilization and legal conditions is analyzed. It is stated that first constitutional ideas can be traced in ancient Greece and Rome (concepts of democracy in Greece, Graphē paranómōn procedure; res publica idea in Rome and the so-called "Rome Constitution"). In the medieval ages we can say that constitutional ideas are embodied in the first constitutional document in history – Magna Charta 1215. But the most important in constitutionalism history are the ideas of 17-18 century – doctrines of the rule of law, separation and limitation of powers formation. In this period first Constitutions in the modern understanding of this term appear – Constitutions of the USA, France and Poland. Gradually a number of societies in various states comes to the conclusion that good governance can be ensured only by limiting and dividing power, that can be done using legal mechanisms, introducing the Constitution (from the Latin. Constitutio - the establishment, structure, order), not only as the normative basis for constitutionalism, but even as a certain symbol, since the availability of effective Constitution (provided that its provisions are implemented in real life) can achieve the goal of a truly constitutional state. Obviously, constitutionalism is a product of western civilization due to certain cultural and mental features that most clearly are traced now, when values of the Western world are such ideals as human rights, rule of law, democracy - in fact important components of modern understanding of constitutionalism as the idea of limiting government, as opposed to the existence of fictitious Constitution in many states, where de facto these values are not respected.

Key words: constitutionalism, Western civilization, rule of law, history of constitutionalism, constitutional ideas.

Стан дослідження. У теорії конституційного права конституціоналізм виступає одним із центральних, якщо не найголовнішим правовим феноменом. Дискусії щодо визначення поняття конституціоналізму, його основних ознак, моменту його виникнення як правового явища, тенденцій функціонування та розвитку продовжуються в конституційно-правовій науці до сих пір і залишаються актуальними. Питання конституціоналізму досить широко досліджувались такими науковцями, як Дж. Білліас, В. В. Демет'єва, Т. Гінсбург, А. Р. Крусян, Ч. Маклвейн, П. Б. Стецюк, С. В. Шевчук, та іншими. Досить часто разом із поняттям конституціоналізму подається його прив'язка до певної національної моделі: говориться про український конституціоналізм [1], німецький конституціоналізм [2], американський конституціоналізм [3] та інші види. Однак чи можна говорити про наявність якогось унікального виду конституціоналізму в кожній із держав, в якій взагалі можна говорити про його існування, чи мається на увазі скоріше спосіб реалізації його засад, притаманний таким державам у силу їх політико-правового розвитку? Відповідно, **метою даної статті** є

дослідження конституціоналізму як доктрини обмеження влади в його історичних аспектах.

Виклад основного матеріалу. Для відповіді на це питання перш за все потрібно ознайомитись з історичними витокami конституціоналізму. Дискусію щодо виникнення конституціоналізму можна історично звести до грецького, римського та середньовічного конституціоналізму, перш ніж перейти до англійського, французького та американського. Для греків та римлян, так само як і у середньовіччя, конституційні ідеї були дуже важливі для формування сучасного конституціоналізму, і саме вони допомагають нам зрозуміти суть цього явища [4].

А. Ленні та А. Вермюл зазначають, що Афіньська демократія розробила вражаючі інститути, які вже довгий час є предметом дослідження теоретиків у галузі права, політики та історії [5]. На їх думку, Афіньські інституції вдало ілюструють так званий попереджувальний конституціоналізм. Грубо кажучи, це ідея, згідно з якою повинні створюватись певні установи для захисту від політичних ризиків, обмеження можливості існування найгірших політичних сценаріїв. Цей термін вдало висвітлює окремі риси